

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент”
по професионално направление 2.1. Филология (Български език. Старобългарски език),
за нуждите на Катедрата по кирилometодиевистика, Софийски университет „Св.
Климент Охридски”
обявен в ДВ, бр. 64 от 16.08.2016 г.

рецензент: доц. д-р Явор Милтенов

Единствен кандидат по обявения от Софийския университет „Св. Климент Охридски” конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент” по професионално направление 2.1. Филология (Български език. Старобългарски език) е гл. ас. д-р Анета Гергова Димитрова. Д-р Димитрова е бакалавър по Класическа филология, бакалавър и след това магистър по Българска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски”. През 2008 г. получава научната и образователната степен „доктор” в Софийския университет, където е последователно хоноруван преподавател, а след защитата на дисертацията си – асистент и главен асистент в Катедрата по кирилometодиевистика. Автор е на две монографии, тридесет и пет научни публикации, участвала е в почти толкова на брой научни форуми.

Научните интереси на д-р Димитрова следват една логична линия, която добре се очертава не само от приложените за конкурса публикации, но и от тези, които не са попаднали в тази селекция: от старобългарската агиография, която бе предмет на изследване в дисертацията ѝ, през Княжеския изборник и оттам в посока към Златоустовите поучения в славянски превод; от преди всичко езиковедски разработки, отличаващи се със задълбоченост и изчерпателност, към усъвършенстване на този подход с включването на силен текстологически ракурс, стремеж към комплексно проучване и към обобщения, важни не само за историята конкретен текст, но и за старобългарската писмена култура като цяло. По този начин работите на Анета Димитрова показват израстването на един даровит езиковед в медиевист с богат методологически инструментариум, който черпи с пълни шепи от класическото и

старобългаристичното си образование и от дългосрочните специализации в Германия и Австрия.

В конкурса д-р Димитрова участва с монографията „Златоструят в преводаческата дейност на старобългарските книжовници“. Трудът съдържа обширно въведение (65 с.), в което се очертават методологическите основи, върху които стъпва следващото го изследване, комплексен анализ на езиковите особености и преводаческите подходи, отразени в четиридесет и пет хомилии от пълната редакция на сбирката Златоструй (207 с.) и кратко заключение (8 с.), обобщаващо резултатите от проучването. В края на книгата са поместени библиография и четири приложения.

Предмет на изследване е старобългарският Златоустов преводен корпус, съставен по повеля на българския цар Симеон в първата четвърт на десети век и наречен Златоструй. Във въведението към своята работа Анета Димитрова се спира на текстологическата история на тази хомилетична колекция, достигнала до нас с посредничеството на няколко сборника с постоянен състав, наричани в палеославистиката „редакции“. Изборът ѝ да изследва първите 45 слова от т.нар. пълна редакция на Златоструй е закономерно следствие от текстологическите аргументи: именно тези слова са подбрани от първоначалния свод немного след съставянето на ядрото му и именно те са съхранени в ръкописните източници с най-малък брой отклонения. Това ги прави изключително подходящи за изучаване на езиковите и преводаческите специфики на ранната „преславска“ книжнина, създадена от непосредствените следовници на Кирило-Методиевите ученици. Поученията (с единични изключения) не са издавани до момента, материал от тях е само частично отразен в лексикографските справочници и не е извършван опит за лингвистичното им проучване нито поединично, нито комплексно, като съставки на едно цяло. Тези обстоятелства ясно свидетелстват за важността на проучването; но своите безспорно приноси резултати то дължи не само на сполучливо избраната задача, а в голяма степен и на възприетите от авторката методологически основи, граници и принципи, чиито отпечатък се проследява навсякъде в работата.

Още с първите страници на въведението се забелязва стремежът на Анета Димитрова не просто да опише проблематиката на старобългарските Златоустови сбирки, да набележи целите си и да премине към същинското изследване. Наред с това, тя спира вниманието си на някои същностни въпроси, стоящи пред изследователя

на средновековните преводни текстове, без чието уясняване и анализът на езиковия материал, и крайните изводи биха могли да пострадат откъм убедителност и достоверност. Доколкото Златоструй представлява преди всичко свод от преводни хомилии, приписвани на Йоан Златоуст, няма как в центъра на изследването да не попаднат гръцките оригинали, без които не е възможно пълноценно да бъдат отразени характеристиките на съответните старобългарски версии. Димитрова подхожда към този аспект много внимателно и задълбочено: разглежда ръкописната традиция на византийските Златоустови сбирки от слова и на всяко едно слово, когато това е необходимо, установява пропуските в едиционната практика и се стреми да ги запълни с ползването на гръцки ръкописи, поръчани от чужди книгохранилища. Подробно са разгледани езиковите специфики на Златоустовото и Псевдо-Златоустовото творчество, с което добре се очертават предизвикателствата пред средновековните преводачи.

Втори център в обширното въведение към книгата на Анета Димитрова се оформя около проблемите, произтичащи най-общо около въпроса колко и какво знаем за „преславската“ книжнина. Това е логично с оглед предмета на изследване – сбирка, за която може със сигурност да се смята, че е създадена през първата четвърт на десети век в българската столица. Както е известно, авторите, преводачите и редакторите на преславските текстове показват предпочитание към определени синоними, които се смятат за типични за тяхното творчество. Немаркираните членове на тези синонимни двойки или редове често биват наричани „кирилометодиевски“ или дори „охридски“, но това в повечето случаи е необосновано, както Димитрова подчертава, доколкото те принадлежат към общия лексикален фонд на старобългарския книжовен език и са равностойни и широко разпространени лексеми. Маркираните съответствия, т.е. тези, които наричаме „преславизми“, нерядко са също обичайни лексеми, които далеч надминават границите на „преславската“ литература и не са надежден критерий за времето и мястото на възникване на текстовете, в които се използват. Като привежда примери от проучвания върху други класически източнобългарски преводи, Димитрова освен това справедливо заключава, че „понятието преславска книжнина задава само най-обща рамка на епохата и може би на географския ареал, но то не е хомогенно в езиково отношение, а се отличава с разнообразие и дори противоречия“. При такава критична постановка на въпроса, става особено сложно да се прецени кои езикови характеристики могат да послужат за извеждането на модел, който да експлицира

особеностите на всеки текст, на текстовете като корпус и езиковите навици на техните преводачи. Намирам, че Анета Димитрова е намерила добър начин за това, като е поставила на първо място типични явления от морфологията и синтаксиса, а след това е прибавила обилен материал от маркирана и немаркирана, терминологична и специфична лексика. По този начин езиковите и преводаческите характеристики на всяко слово са, от една страна, представени комплексно, а от друга, подбрано е не просто специфичното за всеки от тях, но и типологизиращи белези, преводачески решения, които се повтарят и другаде и могат да дадат сведения за превода на цялата сбирка.

Същинската част от изследването представлява коментар, както е предпочела не много удачно да го озаглави авторката, на езиковите и преводаческите характеристики, засвидетелствани в общо 45 слова от пълната редакция на Златоструй по най-изправните в текстологическо отношение два преписа, допълнени със сверка по още два от пълната редакция, един от кратката и единствения представител на третата редакция. За всяка хомилия се отбелязва византийския оригинал, изданията, привежда се синопсис на съдържанието, коментират се текстологическите варианти на гръцкия текст. След това се прилага езиков анализ на славянския превод по зададените във въведението параметри и се извършва обща характеристика на превода в съпоставка с оригинала. Това е един огромен труд по сравняването на гръцки версии и на славянски версии поотделно и помежду им; при това целта да се достигне до единен критерий за всички текстове е довела до необходимостта подобни сверки да се правят неколkokратно. В резултат пред нас е най-пълното комплексно изследване на Златоструя, което поради заложената в началото методологическа парадигма ще се превърне в модел за следващи изследователи.

Като обобщава ексцерпирания материал в края на труда, Анета Димитрова извежда онези характеристики, които са общи за изследваните 45 слова от сбирката Златоструй. Такива са например употребата на съюзи *иѣвоиъ*, *иѣжѣ*, *ти*, на *дѣла* / *дѣлаи*, на кратки форми на личното и възвратното местоимение за дателен падеж, на описателно бъдеще време с *иѣти*. Относително редовно се срещат формите за дуалис, за отрицателен императив с глагола *люци*, а на гръцкия членуван инфинитив обичайно съответства *ижѣ* с инфинитив. Напълно отсъстват формите за прост аорист

извън 2 и 3л. ед.ч., а ръкописните източници са запазили доста на брой случаи за 3л. ед.ч. сег. вр. без окончание -тъ. Голяма част от тези особености съвпадат с представата, която дават и други „преславски“ текстове за развоя на старобългарския език през този период. Не по-малко важно заключение обаче предлагат и онези случаи, при които в отделните хомилии или дори в рамките на една и съща хомилия няма единство в лексикалния избор и преводаческия подход. Въпреки посочените общи характеристики, цялостната картина от ексцерпирания и анализиран материал доказва, че езикът на първите 45 слова от сбирката Златоструй не е хомогенен – изследваните текстове „съдържат смесица от синонимни преводачески решения, от архаични и по-нови черти, от преславизми и кирилометодиевизми“, а освен това в тях са заложили не само един или два преводачески принципа, а „различни комбинации от подходи, зад които може да се предположи, че са стояли личностите на различни преводачи“. От перспективата на един по-широк контекст Димитрова напълно обосновава заключавата, че стремежът към вариативност трябва да се разглежда като една от същностните характеристики на преводната литература на Симеонова България.

В приложения към книгата са поместени четири разнотипни апарата. Първото приложение добавя материал за езикови и преводачески особености, повечето от които не са влезли в употреба за целите на изследването. Това е практически отделна студия, посветена на различните типове отношения между старобългарския и гръцкия текст и илюстрираща същността и границите на относителната свобода, с която преводачите са се отнасяли към оригиналите. Второто приложение представлява таблица на преводните съответствия на основните типове гръцки членувани конструкции. Третото съдържа дипломатическо издание на три хомилии с паралелен гръцки текст. Четвъртото приложение е гръцко-старобългарски словник на избрани лексеми, коментирани в изследването. Може да се съжалява, че тук не е поместен материала от първото приложение и че отсъства огледален старобългарско-гръцки словник.

Общото впечатление от труда на Анета Димитрова е, че той представлява значителен принос за палеославистиката, отличава се с професионална зрялост, целенасоченост, компетентност и аргументираност и притежава всички качества на хабилитационен. Ето защо, като имам предвид достойнствата на научните й

публикации, несъмнените ѝ качества на преподавател и активното ѝ участие в инициативите и проектите на Катедрата по кирилометодиевистика, убедено предлагам на почитаемото Научно жури да присъди академичната длъжност „доцент” на гл.ас. д-р Анета Димитрова.

19.12.2016

доц. д-р Явор Милтенов